

LA NIT DE SANT JOAN ALS MASOS DE PENYAGOLOSA

A. VALESA - A. ALBALAT

De les tradicions que encara es conserven amb més força a les comarques del País Valencià i arreu de tota la Mediterrània amb uns trets prou semblants, estesos i generalitzats; la nit del solstici d'estiu, la nit de Sant Joan n'és un clar exponent. El present article no és pas un intent d'anàlisi de l'origen d'aquests fenòmens sinó que, pel contrari hem volgut recollir per via de la tradició oral tot un seguit de rituals, tradicions, celebracions i creències que en aquesta nit eren pràctiques habituals en el segment social dels masos, segment que camina vers la seua desaparició a causa de la deficient política d'aprofitament racional i de dotació de recursos que aquests llocs pateixen.

El fet que les recopilacions, estudis i treballs sobre aquest gènere de cultura rural siguen força escassos, per no dir inexistent, és una prova més de la deixadesa envers aquestes parts del nostre patrimoni; no ja per part d'institucions polítiques sinó també per part dels sectors intel·lectuals i culturals.

És per això que més que per un tractat antropològic, ens hem decantat per fer una primera replegada —curta i superficial—, d'uns primers trets culturals. Possiblement els més cridaners i fàcils d'obtenir, però que poden aprofitar com a punt d'eixida per a recopilacions posteriors i anar obrint solcs per a treballs més profunds i seriosos, cosa impensable ara amb aquestes línies.

Els creadors, doncs, no són en absolut els que signem aquest article, sinó que hem actuat només com a simples transcriptors d'un seguit de vivències que van tindre una sèrie d'anònims personatges, homes i dones apegats a la terra on van naixer i que calladament i sense cap afany de protagonisme ens van cedir bona part del seu temps per a explicar-nos com va estar la seua vida abans que la societat els forçara a deixar el mas per les quatre parets de ciment i l'anodí treball a la fàbrica de la ciutat. Tot el mèrit que pugua haver-hi, és sempre d'ells.

La nit de Sant Joan té una especial importància a Penyagolosa com una nit crucial on l'element esòteric i màgic és ben present a cada moment. Això és el que anem a veure.

Albencs i tresors.

Una de les primeres manifestacions que apareixen en escorcollar el Sant Joan a Penyagolosa, és l'aparició d'un misteriós albenc, que ningú sap on es troba però que ha tingut aparicions sovintejades en el cicle solsticial. L'albenc a banda d'aparèixer, té unes característiques pròpies. Així es creu que a

les dotze en punt de la nit llança tres flamerades de foc. També té veu, però no la senten els dels masos de Penyagolosa. S'ha d'oïr com brama des de llocs més remots i distants. Hi ha qui explica que els ha sentit amb inusitada força des de Vilafamés o Lluçena.

A manera de contalles, hi ha algunes que expliquen l'existència de l'albenc i de l'aparició també d'animals una mica «fantàstics», no per la seua natura sinó per les seues facultats.

Així, contenen els més vells que una vegada va haver un masover que estava llaurant uns bancals de blat de la seua propietat; en cert moment va fer un aparonet per fer-se un cigarro i va observar —no sense sorpresa— que un matxo, que desconeixia per complet, estava potejant-li la llaurada. Com que no era d'ell ni de cap conegut, va provar d'esbarrar-lo pegant crits i braciades. El matxo, ruc, ase o el que fóra, se n'anava sense moltes ganes. Encara no s'havia tornat a posar a la feina quan l'animal tornava a la llaurada, una i altra vegada i cent més. El masover ja desesperava de fer fugir animal tan guit.

Com a darrer recurs va pensar de muntar-lo per tal d'esbarrar-lo i veure si ja d'un cop el feia fugir. Ja que era home colrat a la muntanya no li va costar gens pujar-hi i van iniciar un descens costera avall, tan bon punt passava això que se'ls hi va aparèixer l'albenc als nassos. En bona lògica aquell va pensar que tant el burro com ell farien punta dins l'albenc i per evitar-ho va botar prestament del seu lloc. Va esdevindre que només xafar terra el burro es va girar i esguardant de fit a fit i deixant impàvid el camperol li va dir; «—Eixa sort has tengut que t'has tirat, que si no, dins l'albenc haveres parat».

Llavors, en aquell mateix moment d'estupefacció, aquell infeliç encara va poder contemplar com el burro se n'entrava dins l'albenc per desaparèixer animal i forat com si mai haguessen existit.

Un pastor va estar en una altra ocasió que fent uns tombs per Penyagolosa, sense pensar-s'ho va descobrir de bell nou el referit albenc. Aquesta vegada no hi era cap ruc, ase, matxo ni animal conegut. El pastor devia ser d'aquells de l'antigor perquè, segons s'explica calçava socs de fusta i duia, com solien acostumar els pastors unes braçades de corda. Encuriós, el guardador d'ovelles va decidir-se a averiguar la fondària del clot i va lligar amb aital propòsit un dels socs a la corda i la va menar a la foscor, baixa que baixaràs soc i corda i allò no s'acabava mai, i tot

decebut per no haver pogut comprovar la profunditat va començar a embolicar la corda i traure el soc. Cansadament enrrotllava i tenia la impressió que cada vegada pesava més. No va ser imaginació, era cert que el pes havia augmentat. Mentre cavil·lava com redimonis podia haver ocorregut, esparverat va escoltar una veu que naixia del fons del forat:

«—Estira, estira fort, que puja un pollastre pelat!».

En veure que el pollastre pujava majestuosament parat i pelat damunt del soc, estamordit va amollar corda, soc i pollastre i va fer via com més ràpid va poder. Passat l'esglai i uns quants dies intentà de retrobar la corda i el soc, però fou debades que ni l'albenc restava al mateix lloc...

No sabem si és que hi havia una granja d'aviram ja pelat o un criadero de matxos dins l'albenc, qui parlava, si era algun encanteri o hi havia algun tresor amagat.

El que sí que és cert és que tota la contrada és un cabdal inabastable de diendes i contarelles i narracions màgiques i de bruixeria poc replegades o escorcollades per l'espècimen lletrat.

I com que hem parlat de tresors amagats, també sabrà el lector que ben a prop de Sant Joan.

Xodos hi és la Mola de Marinet, muntanya aquesta des d'on en dies clars i rasos pot veure's una extensa panoràmica, àdhuc la mar Marinet és alhora motiu i inspiració de facècies; una de les quals, com ja hem anticipat, relacionada amb un fabulós tresor consistent en un bou d'or.

Els darrers moros que van viure per aquells secans tenien una fortalesa si fa no fa inexpugnable dalt de la Mola, prova fefaent d'això són les restes i traces d'algun carrer i habitatges que hom encara pot apreciar al cim de Marinet. Llestos foren els cristians que amb intel·ligència i bon humor van fer fotre el camp a la població islàmica. Un fort setge o alguna campanya militar no haurien, segurament obtès millors resultats. Els llatins, sedegosos de tan bon emplaçament van juntar un estol, ramera enorme, de cabres. I fóra possible que foren també bocs o cabres mascles puix que totes duïen les seues banyes al front. Doncs bé, la jugada consistí en embolar, tal i com es fa amb els bous de vila, les cabres. Botar foc a les boles i trescar sense desmai el cabram pujol amunt pel Fontanal i les Mallaes fou tot el mateix. Així, sense perill el poblament moro fou foragitat i diuen alguns que la moreria, cametes ajudeu-me va fer punta a Vistabella des d'on tornaren a fer via sense saber-se mai més d'ells.

Empesos per la presa i per les flamerades no van tindre temps de poder endur-se'n els tresors i tot l'or que posseïen, que n'era molt. Amb tot, no el van lliurar tampoc els invasors. D'això van tindre bona cura els bruixots de la població que, juntament amb el tresor van deixar encantat mitjançant subtils artificis un jove de noble nissaga, tot un príncep; decidits a tornar un dia i desfer l'encanteri recuperant pertinenències i el jove. Perque la nostra terra era terra de moros, no com els pobles del nord que utilitzen fades i follets per guaitar tresors, no nosaltres tenim els moros que ens resolen ben bé la papereta.

En tant, no vinguen aquells que tant precipitadament se n'anaren hi ha una fórmula per desfer la fetilla i guanyar la riquesa. Hi ha a Marineta dues coves, l'una adreçada vers el Mas de les Xiquetes, a la roca de l'Aguila i l'altra que mira cap al Mas de les Pomerres. El bon investigador haurà de saber d'esbrinar a la mitjanit de la vespra de Sant Joan, en quina cova s'hi produirà el sortilegi.

Condicció necessària és anar tot sol i dur una agulla ben esmolada. Els més iròcs i eixerits encara afegeixen una altra condició més divertida; afirmen tots seriosos que per desfer l'encanteri s'ha d'anar nuet (recordeu que aquesta nit entra l'estiu i hi ha bonança meteorològica) i a més a més s'ha de dur enflocada al mateix forat del cul una palla d'ordi, ni de blat ni de civada, només l'ordi es pot fer servir. Ben mirat un tresor val la pena.

Abillat amb no res i la palleta de marres s'ha de cercar una palmera que apareix puntualment. Una vegada localitzada aquesta, tot el que resta és ben senzill. Seure a la soca i esperar que arribe un bou, un bou com cal, tot d'una peça i amb les banyes ben posades. Aquest moment ha perdut a molts, que una vegada trobada la palmera (presumiblement datilera, perque les que fan cocos no se'n crien per ací) en aparèixer el bou han pegat a córrer de l'esglai i l'espant que els ha produït l'animaló.

El lector, que no és llepafils, s'haurà encoratjat i haurà de ventar-li punxada, sense temor al bou que automàticament es transformarà tot ell en estàtua d'or i... a viure de renda!

Aquestes creences de poder desfer els encanteris dels tresors i l'abundància dels mateixos durant la nit de Sant Joan estan molt esteses i arrelades per tots els Països Catalans, i és també molt generalitzada la referència que diu que quan es trobe un tresor, en endur-se'l no s'ha de mirar endarrere puix que aquest sinó es perdrà.

De les virtuds d'herbes i plantes

El món vegetal, viu i present a la muntanya més que a qualsevol altre indret gaudeix igualment d'especials prerrogatives en el vespre solsticial.

Gairebé totes les plantes, arbres i flors adquireixen en aquest curt termini moltes propietats tant màgiques com guaridores. Per esmentar una de les més significatives direm el cas de la falguera, que com passava amb els tresors, és una tradició ben viva i estesa de Salses a Guardamar, i, com no, ací a Penyagolosa.

La falguera ha estat classificada pels botànics dintre del grup d'aquelles plantes anomenades criptògames. És a dir, plantes sense flors, les falgueres es reproduïxen mitjançant un polsim format d'espores que els hi naix en uns botonets negres darrere les fulles. Darrerament, de falgueres creixen molt menys a causa de la seca que patim, puix són plantes que agraeixen les obagues i els llocs ombrívols i amb molta humitat. Tornant al nostre cim més representatiu, podreu trobar bons exemplars d'aquestes plantes al barranc de l'Esquilador, també anomenat de Pelaburros o als voltants de les fonts, com ara la de la Pegunta.

Hem dit adès que la falguera no fa flors. Bé, aquesta nit segons ens dóna a entendre la vella saviesa popular, la falguera no sols floreix sinó que a més a més grana; cosa sorprenent i admirable per demés; però d'incerta comprovació.

Tot ho fa a les dotze de la nit. Es diu a molts llocs que collida aquesta nit és molt bona pel tal d'evitar les malalties i desgràcies d'animals tan necessaris i productius com els porcs. Hi ha diverses formes i receptes per collir la grana, i com l'albenc, escridassa i mou molt de soroll en esdevindre aquest fet. Hi ha per la contornada uns versets aragonesos referits a l'extranya florida santjoanenca de la falguera.

«En el Puerto hay una hierba,
que la «falaguera» se llama
y la noche de San Juan
florece, grana i desgrana...»

Unes altres plantes de les quals el masover ha de fer una bona replegada la nit de Sant Joan són les roses i el saüc, que en el seu moment guariran el malèfic mal d'ull. L'ordi o «centeno» segons forma castellanitzada té també un ritus per evitar que les formigues facen malbé les pomerres i els arbres de fruita. Abans de l'eixida del sol, s'han de collir tres palles d'aquesta planta, es lliuen i tot seguit es pengen a la soca o braçada de l'arbre que no interessa que vagen les formigues.

En aquest temps les figueres ja comencen a oferir bones bacoques, i és ara també l'hora de plantar-ne de noves que seran aquelles que millor creixeran i millors collites donaran.

Els cards més grossos, els «cards panicals» que alguns els han assimilat simbolismes solars són collits abans de l'alba als erms i pradissos per a posteriorment penjar-los a la quadra o al jaç

del matxo en prevenció de les seues malalties. A pobles més llunyans també el pengen a les portes de les cases perque no hi entren els mals esperits. Els cards panicals es tanquen a la nit i s'obren de dia i fan de baròmetre ja que s'obren o tanquen assenyalant la humitat atmosfèrica.

L'herba queixalera, queixal de vella o tabac bord (cast.:beleño) té ja llavors i flors ara i hom l'empra com remei medicinal. Més concretament i com algunes de les seues denominacions indiquen per a alleugerir el dolor de quixals. Amb eixa finalitat es cullen les llavors i es posen damunt de brases enceses tapant-ho tot amb un plat en evitació que el fum s'escape. El fum s'aspira i calma aquest dolor terrible, les partícules que s'expulsen (que possiblement seran bocins de cendra o trossets de dent) diuen que són els «cucs» o microbis que estaven produint les molèsties. L'herba queixalera s'utilitza des de temps molt antic, ja a l'edat mitjana es coneixien a més del seu efecte calmant, les seues propietats per produir l'oblit i causar al·lucinacions en les quals hom creu vore una pluja d'or. Els condemnats a mort rebien un abeuratge d'herba queixalera que els alliberava d'adonar-se'n del tràngol final. Una barreja d'aquesta herba, de belladona i de màndragora aplicada a les mucositats vaginals o a la cara interna de les cuixes produïa en les bruixes la sensació del vol on la granera era un element que acompanyava les levitacions sentides en al·lucinar.

També les bruixes campaven per aquest indret màgic que és Penyagolosa, i el poble pla havia de defugir les seues pràctiques i sortilegis. A tal efecte la ruda que algunes tradicions diuen que aquesta nit és la millor per replegar-la, salva de les bruixes qui la porta o la té a casa. Perquè l'efecte no siga passatger hom acostumava a plantar-la al mas als testos i als llocs destinats per les flors i les plantes ornamentals. A més a més, el mal olor que desprén i els seus principis actius fan fugir els ratolins, pot emprar-se també com a abortiu; encara que aquest extrem que citen algunes fonts bibliogràfiques no hem pogut verificar-lo als habitatges de Penyagolosa.

Amb romani i teix beneïts es feien encramades amb forma de creu que guarrien la llar de la presència de les bruixes. Una altra planta, el manrubio gaudeix a més dels efectes assenyalats en parlar del card panical, la rara facultat de fer desaparèixer una afecció hepàtica, la icterícia o «aliacrà», coneguda així pel color que confereix en aquells que la pateixen. A tal efecte, per sanar-se'n s'ha de pixar nou dies seguits a la mata de manrubio, quan aquesta es mustiga i se seca, la malaltia és vençuda.

Per associació prou «sui gèneris» es pot vèncer aquesta malura agafant un

aliacrà, posant-lo en una caixeta i duent aquesta dins la butxaca fins que la bestiola és morta. És un procés llarg, els aliacrans aguanten molt i poden tardar àdhuc mesos en morir i com és fàcil de comprendre, no és un procediment escaient per a humanitats massa sensibles.

Més ritual i cerimònia revesteix el guariment de xiquets herniats la nit de Sant Joan. Per aquestes curacions hom ha de disposar d'un home i una dona que tinguen aquest nom i a més d'un arbust prou freqüent per aquesta comarca, la gavarnera, espècie de roser bord i punxós que en uns altres llocs també és coneix amb els noms de gavrèrrera o tapacul. A les dotze de la nit ha de començar l'operació. Una de les branques de la gavarnera s'ha de tallar pel mig obrint-la de manera longitudinal, de dalt cap a baix sense estroncar-la de la planta mare. A cada banda de la rama es col·locaran el Joan i la Joana que hauran de passar-se respectivament el xiquet tres vegades tot fent-lo passar entre els extrems esgallats de la gavarnera. A cada passada recitaran una oració apelant a Joana o a Joan segons siga qui passe el xiquet.

Com que ens trobem en una contrada fronterera entre les zones catalanoparlants i castellanès, no és difícil que es puguin trobar diverses fórmules en castellà o català indistintament. La que nosaltres hem replegat diu així en castellà:

«Toma Juan este niño/a que está muy quebrado que San Juan y la Virgen lo dejen curado».

Evidentment quan siga l'home que li'l passe a la dona canviarà el Juan per Juana. Ho faran, com ja hem dit, tres vegades i en acabar s'haurà de relligar la branca de la gavarnera com si hom fés un empelt. Conforme la branca vaja soldant-se i reviscole alhora desapareixerà l'hèrnia de l'infant.

Indefinidament podríem seguir parlant de les plantes en aquesta nit, per no fer-nos massa llargs acabarem comentant com, amb una branca d'avellaner pot aliviar-se el sofriment dels matxos que tenen retorçons prou dolorosos a causa de qualsevol cosa que hagen menjat i els ha fet mal. Dues persones, una a cada banda del matxo han de mantindre la vara i anar refregant-la per la panxa de l'animal fins que aquest evacue allò que li ha fet mal.

Clourem aquest breu repàs de botànica popular recordant que en la nit de Sant Joan, si fan o no, totes les herbes i plantes adquireixen el seu potencial màxim i que s'han de collir sempre abans de l'eixida del sol, moment en que comencen a perdre bona cosa de llurs propietats.

Els "gavernos", plantes guaridores d'hèrnia.

Aigües i fonts

Un toc d'erudició de la mà d'Álvaro Cunqueiro reafirmarà aquell sentit màgic que també prenen fonts i aigües.

«Cada siete años, y según un cálculo que se ha olvidado — Risco creía que esto de alguna manera estaba relacionado con los llamados por los mitógrafos «mitos de centro»—, todas las fuentes, a las doce en punto de la noche, vierten, durante unos instantes, agua del río Jordán, llegada a ellas por no se sabe qué ocultos cauces. Es agua de la hora misma del bautismo del Señor Jesucristo por Juan el precursor, y ha de ser recogida en un recipiente nunca usado. Derramada una poca en forma de cruz en hora de tormenta, libra del rayo, y dos gotas vertidas a los pies del amo de la casa impiden los incendios nocturnos de ésta...»(1).

Gairebé el que es va replegar a Galícia és vàlid a casa nostra. Els primitius ritus a l'entorn de l'aigua cauen fàcilment en l'oblit, no hem d'oblidar que les fortes seques que cada vegada es produeixen amb més insistència i fan que vagin assecant-se moltes fonts que abans van tindre molta anomenada. L'ús general d'aquestes aigües és profilàctic i purificador. Ronyes, sarnes, tnyes i demás verins que infecten els cossos s'esbargiran com el fum amb un bany esotèric. I més que malalties, les xicones poden augmentar llur atractiu físic amb aquestes ablucions; o, com es comenta a Atzeneta, la roba que es renta la nit de Sant Joan quedarà neta de taca.

«Per Sant Joan, el primer bany» diu el refrany popular, diverses ordalies i fetilles per aconseguir promés i futur marit estan també incardinades amb els banyes d'avui.

Totes les fonts del massís excel·leixen per alguna propietat; així la font del barranc de l'Antona, ara seca, era molt bona per finir les cagaleres. I la força d'aquestes fonts sol ser tal que un tros de pernil sota el raig és menjat per la font de seguida, són fonts «menjadores».

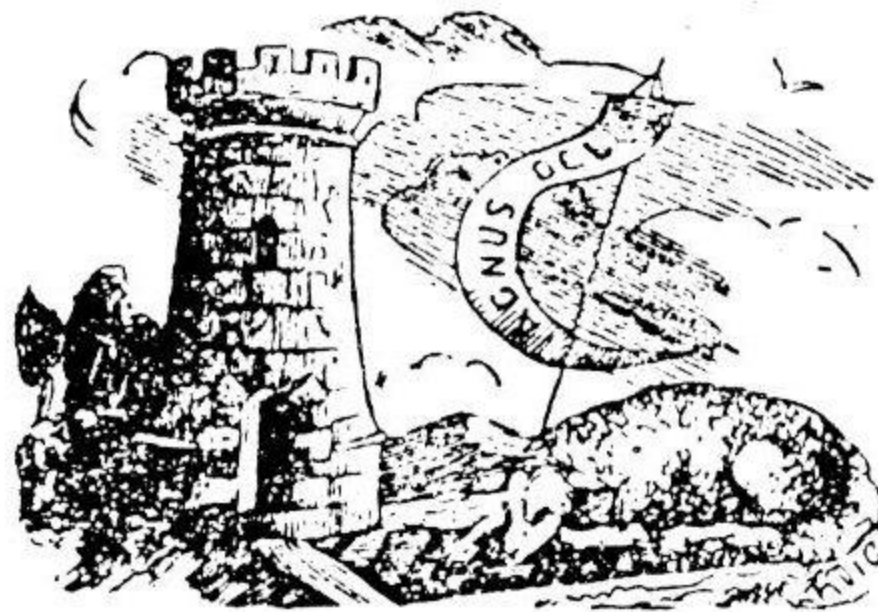
I parlant de les aigües no podem passar per alt el paper màgic que desenrotlla la rosada o «aigualera» d'aquesta nit; purificadora i bona pel bestiar. Durant tot l'any, a la matinada, quan es trau el ramat a pasturar, el pastor cuidarà de dur-lo als carasols i a llocs poc ombrívols perquè l'aigualera pot fer mal a les ovelles. En canvi per Sant Joan la rosada és protectora. I no sols pels animals, aquells qui pateixen ardor d'estómac poden alleugerir-lo deixant a les dotze a la serena un got de vi, més tard, en eixir el sol, s'ha de beure i produirà l'efecte desitjat.

Dels menjars de Sant Joan

Fou Jaume Sisa qui més va popularitzar en les seues cançons la famosa coca de Sant Joan. La gastronomia, o més exactament certs menjars que s'han d'ingerir mitjançant algunes fórmules rituals tenen també el seu moment en la nit màgica.

Aquesta pràctiques, deixant de banda el fet purament alimentari, són pràctiques o cerimonials col·lectius que uneixen per la seua transcendència el grup o comunitat; és una mena de supracomunicació establerta en aquests àmbits rurals. Tocant un primer nivell més restringit o familiar hi ha el costum de menjar abans de l'alba una curiosa combinació consistent en tres mossos de formatge, tres d'all i tres de pa. Als masos s'acostumava a elaborar el formatge d'aquesta diada el darrer diumenge de maig, i es deixava reposar fins Sant Joan, dia en que es trobava a punt per la menjada característica. Aquest està arrelat amb molta força; hem comprovat que generacions de masovers establerts des de fa més d'una vintena d'anys a la ciutat segueixen impertorbablement el ritual, encara que per falta de ramats, s'hage de comprar el formatge en qualsevol establiment comercial. Hi ha també un aspecte guaridor en aquesta menjada, hom diu que es fa perquè els cucs no produeixen malalties o piquen al personal. Els més desenfadats i pragmàtics afegeixen, no sense sorna que és perquè no piquen els «cucs morts».

Superant el cercle familiar existeix, relacionat amb l'ermitori de Sant Joan de Penyagolosa i amb la romeria que es fa al sant, un costum que alguns han definit com precursor de les coques modernes i que possiblement té una certa relació amb el costum de repartir coques i prims en les celebracions de Sant Antoni, allà pel gener. En l'ocasió que ens ocupa no es reparteix la «casaranya», nom que rep aquest pastís, a tots els romers, sinó únicament a aquells que han fet una ofrena al sant. L'ofrena varia segons les disponibilitats econòmiques i sol o solia consistir en una o mitja barcella de blat (la barcella és una mesura d'uns onze o dotze quilos). També es pot fer ofrena monetària.

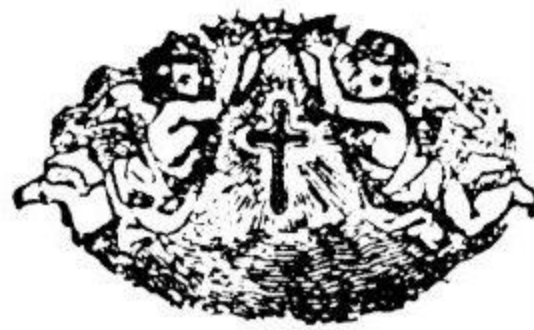
Nº 002960

D. *vecino de Vistabella*
ha sido inscrito en esta Cofradía de San Juan de Peñagolosa y Santa
Bárbara de la Iglesia Parroquial de Vistabella.

Día *14* de *Mayo* de 19*52*

EL DIRECTOR,

Cura Párroco.

SUMARIO

DE LAS INDULGENCIAS CONCEDIDAS A LOS INSCRITOS DE AMBOS SEXOS

EN LA COFRADIA

DE SAN JUAN DE PEÑAGOLOSA Y SANTA BARBARA

fundada en la villa de Vistabella por nuestro muy Santo Padre Inocencio X, mediante su Bula Apostólica dada en Roma a los diez días del mes de Julio de mil seiscientos cincuenta y tres años, y de su pontificado año nono

Para ganar las siguientes Indulgencias y Perdones es necesario tener la Bula de la Santa Cruzada del año de la publicación en que se hubiere de ganar

PRIMERAMENTE: Concede Su Santidad a todos los fieles Cristianos, así hombres como mujeres, el día que se alistaren en dicha Cofradía, Confesados y comulgados, Jubileo, Indulgencia Plenaria y remisión de todos sus pecados.

ITEM. Concede Su Santidad a todos los Cofrades de ambos sexos que en el artículo de la muerte invocando devota-

La cascaranya és una mena de coc no gens especial elaborada amb farina, aigua, llavorettes i sucre. Aquells que fan ofrena reben la cascaranya i aiguardent a dojo, i si no es posa cura, es poden agafar intoxicacions etíliques considerables.

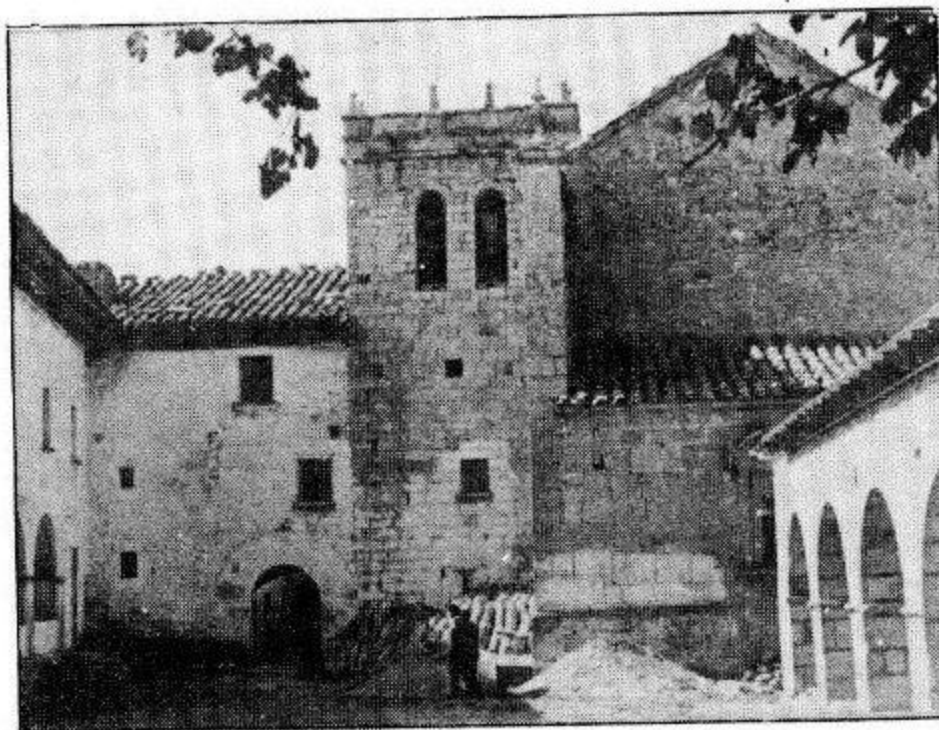
I ja que parlem del sant i de la seua ermita relatarem una vella facècia sobre la font que s'hi troba enfront de la «sala dels miracles». Diu la tradició que a la mitjanit aquesta font tots els anys rajava oli per a les llànties i llumenàries del sant, però com que hi va haver un clavari cobdiciós que furtava aquest oli per aprofitar-se'n, la font va deixar d'emetre aquest rajolí.

Els focs de Sant Joan.

Tradicionalment el foc és un dels elements indispensables dins de la nit de Sant Joan; aquestes fogueres i les seues derivacions han estat un dels elements que han donat peu a analitzar la nit de Sant Joan com un culte solar. Aquesta hipòtesi ha estat rebatuda per diferents estudiosos. No entrarem en aquestes disquisicions, però és indubtable el tarannà de catalitzador col·lectiu d'aquests focs i també el sentiment màgic-religiós que prenen. Amb tot i això, no trobarem focs de Sant Joan a Penyagolosa. I no és un fet estrany o contradictori. Simplement, el que passa és que el ritual ígnic a Penyagolosa no coincideix amb aquesta data. Els trobarem molt prop i amb quasi idèntiques característiques traslladats al Sant Antoni del gener. La funció i el cicle s'acompleixen en aquesta festa, que requeriria un altre estudi, i, llavors com que la festa ja ha estat celebrada no hi calen repeticions ara.

L'Advocació al Sant.

Tots els rituals que hem vist anteriorment, tals com el sentiment màgic de les aigües, plantes i llocs fan pensar, la majoria de les vegades, en creències i manifestacions precristianes. El cristianisme al llarg de la seua història en comptes d'intentar desarrelar aquests trets, cosa que, segurament, no hauria aconseguit, va «reconvertir» —per dir-ho d'alguna manera—, totes aquestes tradicions incardinant-les a la pròpia religió cristiana per tal de modificar essencialment el seu caràcter pagà i assimilar-ho al seu profit. Açò es va fer pràcticament en la majoria de les cultures europees anteriors a la seua aparició, com és el cas celta; Hersart de la Villemarqué explica aquest fenomen en la cultura armoricana. «*La propia poesía cristiana no pudo sustraerse enteramente a la acción del pasado. Lo mismo que los obispos de la Galia, esos druidas cristianos como los denomina Joseph de Maistre, conservaron, según la expresión del mismo filósofo, cierta raíz antigua que era buena; lo mismo que ellos injer-*

Sant Joan de Penyagolosa, un centre màgic aprofitat pels interessos i el consumisme més descarat.

taron la fe de Cristo en el roble de los druidas y no cortaron todos esos árboles sagrados, asimismo los nuevos poetas no quebraron el arpa de los antiguos bardos, y sólo cambiaron en ella algunas cuerdas. (2).

L'embranchida del cristianisme, com és evident, va ser molt forta i a hores d'ara seria incomplet parlar de Sant Joan sense atendre als actes purament cristians. La devoció en aquestes contrades és doble, no sols s'aclamen a Sant Joan sinó també a Santa Bàrbera, guaridora de les tronades i els llamps, així diu el res,

«M'aclame al gloriós
Sant Joan, sant ditxós,
i a Santa Bàrbera bendita
que ens guarde dels trons...»

Una altra prova de devoció són les pelegrinacions que a tot el llarg de l'any arriben a Sant Joan de Penyagolosa. Entre aquestes farem esment de l'arxi-coneguda dels Pelegrins de les Useres, darrer divendres d'abril. Unes altres des de l'Aragó com la de Puertomingalvo darrer divendres de maig. La de Vistabella dilluns de Pásqua de Pentacosta i la de Xodos dilluns de la Trinitat. Aquesta darrera ha anat adaptant-se a unes altres dates festives i normalment es fa ara coincidint en diumenge o algun altre dia de festa. Quan ix aquesta de Xodos de l'ermitori, al voltant de les quatre de la vesprada, entra una altra vinent de Culla. Aquest ordre ritual és prou estricte i no entra cap element dels de Culla abans que isca tota la processó de Xodos, àdhuc en dies pluja. Si aquesta és molt forta i és peremptori aixoplugar-se, l'entrada es farà mitjançant diversos formulismes de demanda de permís i acatament a les celebracions de la pelegrinació de Xodos.

També pujava una altra pelegrinació des de Villahermosa i del Castillo de Villamalefa, però, segons es creu, van fallar un any de fortes plogudes i van perdre el dret a la prerrogativa.

Haviem dit abans, que l'advocació era doble al sant i a santa Bàrbera. El culte a Sant Joan és molt més ample que el de la Santa. Qualsevol ocasió és bona i així ho prova la tirallonga d'exvots de la Sala dels Miracles.

Dins del món rural és prou freqüent que les imatges vinguen d'aparicions. Aparicions que solen ser protagonitzades pels mateixos membres de la comunitat rural. Segons creença generalitzada entre la masoveria de Penyagolosa Sant Joan en fou trobat per una pastora que el va posar dins d'una cistella i quan va arribar al mas va veure que la imatge havia desaparegut. A l'endemà el va tornar a trobar al mateix lloc i en comptes de posar-lo un altre cop a la cistella el va posar a la fusa, a l'aparell de filar; i li va tornar a desaparèixer en arribar a casa. La tercera vegada que se'l va trobar; el sant, una mica més explícit li va dir que no volia estar a Vistabella sinó que a Villahermosa; novament el van dur a Vistabella, ara no va desaparèixer. La raó que el tornaren a dur a Vistabella fou perquè a Villahermosa ja hi havien prou ermites i a Vistabella en faltaven. No va desaparèixer, hem dit, però assenyala la seua discomformitat girant-se cada vegada que l'encaraven a Vistabella. Per eixa mateixa raó ara, dins de l'ermita, el sant mira cap a Villahermosa i no cap a Vistabella.

Aquests que hem acabat de veure serien els aspectes seriosos del culte. Un altre apartat el constituïrien les manifestacions lúdiques, els balls, les reunions de matxos, els saraos... Encara que, es pot objectar que aquestes celebracions són o eren molt més fortes al Sant Joan d'agost és aquesta una consideració accessòria derivada del cicle productiu rural. A l'agost ja estava la collita i la segada pràcticament feta i es podien lliurar molt més de ple a la festa que no pas al juny.

Probablement, aquestes tradicions i celebracions apareguen als ulls de l'home urbà de finals de segle com aigües passades i com coses carents de sentit. En grups socials a punt d'extinció i aïllats entre cingles, barrancs i pinades, eren moments vitals en la marxa del grup. Ara tot va envers la desertització i la poesia que tot allò tancava al seu si és cada vegada més un trist i agradós record. ■

NOTES:

- 1). Cunqueiro, Alvaro *Tesoros y otras magias*. Barcelona. Marginales Tusquets Editores, 1984.
- 2). De la Villemarqué, Hersart. *El misterio celta (Barzaz Breiz)*. *Relatos populares de Bretaña*. Ciutat de Mallorca, José J. de Olañeta, Editor, 1984.